चासोक तङ्नाम

प्राज्ञ अमर तुम्याहाङ

शुष्कतामा पारिलो घामको न्यानोपन । अन्नबाली भित्राइएको याम । पल्लो किरात लिम्बुवानका साथै पूरै महाभारत पर्वतश्रृङ्खला अर्थात् पहाडी गाउँका बारीमा पैयौँ ढकमक फुलेको मनोरमता । चराचुरुङ्गीहरू औलतिर लागेका र तितेमाछादेखि अन्य जलपायी प्राणीहरू यसअघि नै आफ्नो अनुकूल तापकम भएको दक्षिणी जलक्षेत्रतिर झरिसकेको अवस्था । यही ऋतु परिवर्तन अर्थात् सूर्यको दक्षिणायनसँगसँगै मनाइने चाड हो किरात चाड चासोक तङ्नाम ।

दुई शताब्दी बढी एकात्मक राज्यसत्ताको ठिहीले नराम्ररी कठाङ्ग्रिएको किरात चाड तासोक तङ्नाम सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रको उषा-उदयपछि तङ्ग्रिँदै छ । यसै क्रममा किरात चाड चसोक तङ्नामले मूलत किरात लिम्बूहरू गुलजार रहेको पूर्वी नेपाल लिम्बुवानको गाउँघर, उनीहरू बसाइँसराइ गरी बसेका सहरबजारमात्र होइन प्रवास समेत किरात चाड तासोकमय हुने गरेको छ । त्यही अवसर पुनः एक वर्षको समय चक्र पूरा गरी हाम्रो सामु टुप्लुक्क आइपुगेको छ ।

लिम्बू जाति स्वपहिचान भएको पृथक समुदाय हो । याक्खाहरूले ‘चोसोवा’, सुनुवारहरूले ‘शाँदर’, राईहरूले ‘सेमुना साकेन्वा’, हायुले ‘कागुनी न्वागी’, जिरेलले ‘न्वागी चास्या’ माने पुरकारेजस्तै किरात लिम्बू समुदायले किरात चाडलाई चासोक तङ्नाम भनी मान्ने गर्दछन् ।

आदिवासी जनजातिको स्वपहिचान गर्ने आत्मनिर्णयको आधारमा किरात लिम्बू जातिले मान्ने चाड किरात चाड चासोक तङ्नाम हो भनी मान्ने गरेका छन् । आराध्यदेव, प्रकृति तथा पितृ पुजक किरात लिम्बू जातिले मान्ने यो चाड मुन्धुममा आधारित छ ।

मुन्धुम र किरात चाड

किरात वंश भित्रका याक्खा सुनुवार, लिम्बू, राई, हायु, जिरेल, सुरेल, धिमाल जातिको बसोबास पृथक भूगोल, फरकफरक भाषा आदिको कारणले किरात चाडको नाम, मुन्धुमी प्रसङ्गहरू, पूजा गर्ने देवीदेवता, पूजा विधि, पुजारीका नाम आदि पनि फरकफरक रहेको पाइन्छ । हुन पनि मुन्धुममा ‘किरात

चाड' शब्द कतै भेटिँदैन । 'किरात' र 'चाड' शब्द अन्य भाषाबाट किरात समुदायमा आएको आगन्तुक शब्द हुन् ।

याक्खा जातिले मान्ने चाड 'चोसोवा', सुनुवार जातिले मान्ने चाड 'शाँदार', लिम्बु जातिले मान्ने चाड 'चासोक तङ्नाम' र राई जातिले मान्ने चाड 'साकेन्वा' वा 'साकेला' भन्ने शब्दहरू लोकप्रचलित छन् ।

याक्खा र सुनुवार जातिले पाकेको नयाँ अन्न पितृलाई चढाउँने गर्दछन् । लिम्बू जातिको विश्वासअनुसार सर्वशक्तिमान माङ तागेरानिङ्वाफुमाले यम्भामी पोरोक्मिलाई सारा सृष्टि गर्न लगाउनुका साथै मानव आहाराको लागि अन्नपातको बीउबिजन दिएकाले पाकेको नयाँ अन्न उनैलाई चढाउँने गर्दछन् । उनीहरूको थप विश्वास यो पनि छ कि बीउहरू याम मिलाएर रोप्न, गोडमेल गर्न, फलाउन र आगोमा पकाइतुल्याई खान सिकाउने कार्य सावा येहाङ (आदिम मानव) की चेली सिबेरा एक्थुम्मा सिबेरा येभुङ्गेक्माले सिकाइन् । त्यसैले लिम्बू जातिले यिनै पात्रलाई मूलरूपमा पूजा गर्ने वा नयाँ अन्न चढाउँने गर्दछन् । यी बाहेक पनि लिम्बूहरूले युमा, थेबा, काप्पोबा, थुङधाङबा, आदि घरभित्र पुजिने देवताहरूलाई न्वाँगी चढाउँने गर्दछन् । शुभकार्यमा बिघ्नबाँधा ल्याउने मिसेक, कुइकुदापको पनि पूजा

गरिन्छ । राई जातिले भने आफ्नो आदि पुर्खा पारुहाङ र सुम्निमाको प्रतीक सेतो र कालो शिला गाडी पूजा गर्नेगर्दछन् । पूजापछि जङ्गलमा सिकार खेल्ने, भस्मे या खोरिया फाँड्ने, बस्ती बसाउने, अन्नबालीको बीउ पत्ता लगाउने, खेती गर्नेजस्ता सीपहरू नृत्यको माध्यमबाट राईहरू प्रस्तुत गर्ने गर्दछन् ।

यी सबै आख्यान तथा विधिविधानहरू मुन्धुमसँग जोडिएका छन् । यी विधिविधानहरू सजातीय पूजारीहरू जस्तै फेदाङ्मा (लिम्बू), नाक्छोङ (राई), ना?सो (सुनुवार), फोम्बो (जिरेल), फोचो (हायु) द्वारा पम्पादन गरिन्छ ।

प्रकृति पूजाको रूपमा किरात चाड

तागेरानिङ्वाफुमा माङ, निनाम्मा जस्ता सर्वशक्तिमान ईश्वरको पूजा मात्र होइन, किरात चाड । पृथ्वी (भूमि), आकास, जल, वायु, अग्नी, चन्द्र, सूर्य, पशुपक्षी, वनस्पती आदिको पूजा अर्चना पनि हो किरात चाड । मानव समुदायले आफ्नो प्राण धान्नका लागि खाने सबै प्रकारका अन्नबाली, फलफूल उत्पादनमा यी तत्वहरूको भूमिका अपरिहार्य रहेको हुन्छ । खेतीपातीमा उपरोक्त तत्वहरूको त्यही अहम् भूमिकालाई मनन गर्नु र आभारी हुनु किरात जातिको जातीय विशेषता हो र त्यही विशेषताको अभिव्यक्ति किरात चाडमा हुने गर्दछ ।

राई जातिले सुम्निमा र पारुहाङलाई आफ्नो आदिम पुर्खा मात्रै होइन धरती र आकाशको प्रतीकको रूपमा पूजा गर्दछन् । याक्खाहरूले चोसोवालाई भूमि पूजाको रूपमा पनि मान्ने गर्दछन् । भूमिको उर्वरतामा उम्री फलेको बालीनाली आफूले खानुभन्दा पहिला स्वयम् अन्नदाता भूमिलाई नै चढाई आभार व्यक्त गर्ने चाड हो किरात चाड ।

किरात वंशको एउटा शाखा लिम्बू जातिले पनि बालीनाली लगाउनुपूर्व यक्वा सेवा (वैशाखे पूर्णिमाको दिन गरिने पूजा) गर्दछ । सोही दिन रोपिएको नयाँ बीउ बिजन राम्रो उम्रियोस्, बढोस्, चरामुसा नलागोस्, फुलोस्, फलोस् भनेर प्रकृति र आफूले मानीपूजी ल्याएका देवताहरूसँग भाकल गर्ने प्रचलन छ । यही भाकल अनुसार अन्नबाली पाकेपछि सकुसल अन्नबाली फल्न, पाक्न सहयोग पुऱ्याउने प्रकृति, पशुपक्षी आदिलाई धन्यवाद ज्ञापन गर्ने अवसरको रूपमा लिम्बूहरू किरात चाड चासोक तङ्नाम पर्वलाई लिने गर्दछन् ।

चसोक तङ्नामको सामाजिक महत्व

किरात चाड चासोक तङ्नाममा किरात लिम्बू जातिहरू पूजापाठ गर्नुका साथै एकआपसमा भेटघाट गर्ने, शुभकामना आदानप्रदान गर्ने, परम्परागत नाचगान गर्ने, मौलिक भेषभूषा लगाउने र आफन्तजनसँग सजातीय मीठामीठा खानपीनका परिकारहरू खाने गर्दछन् ।

राई जातिमा सासुबुहारी, बाबुछोरादेखि नातिनातिनासम्म एकै ठाउँमा भेला भई सेमुना साकेन्वा धक फुकाएर नाच्ने गर्दछन् । यसरी नै सुनुवार जातिमा पनि शाँदार पूजाआजा सकिएपछि ढोल र झ्याम्टा बजाएर विभिन्न सिलिहरू नाच्दै मनोरञ्जन गर्दछन् । यता लिम्बूहरू भने उनीहरूको जातिको आदिम खेलाडी पोरोक्मी यम्भामीलाई स्मरण गर्दै पक्लुङ लेप्मा (छेलो हान्ने) खेल खेल्दछन् । यही अवसरमा तरुनी तन्नेरीहरूको फुङ्वा चाङ्मा (जीवनरूपी फूल जगाउने) मुन्धुमी कर्म पनि सम्पादन गर्दछन् । किशोर किशोरीहरू परिपक्व उमेरमा प्रवेश गरेको सङ्केतको रूपमा चाङ्वान् लेक्मा (विशेष विधिविधानका साथ वश्त्र अर्थात् तागाबा, मेख्ली, गरगहना लगाइदिने) सुअवसरको रूपमा पनि यो चाडलाई लिम्बूहरूले लिने गर्दछन् । के लाःङ (च्याब्रुङ नाच), या? लाःङ (धान नाच) पनि यो पर्वका थप आकर्षण हुन् ।

यस चाडको पावन अवसरमा याक्खा याक्खामाहरू एक ठाउँमा भेला भई केवलाक, चावकलाक गर्ने विभिन्न प्रतियोगिताहरू आयोजना गर्ने, नाचगान गर्ने, शुभकामना आदानप्रदान गर्ने गर्दछन् ।

यसरी नै शाँदारले सामाजिक तथा सांस्कृतिक रूपमा मानवीय एकता, शान्ति, सद्भाव र समन्वय स्थापित गर्दछ भन्ने सुनुवारहरूको विश्वास रहेको छ । रिसइबी छाडेर व्यक्तिगत हितभन्दा माथि उठेर 'हामी भावना'ले ओतप्रोत भई सामुहिक हितका लागि ऐक्यवद्धता जनाउने यस चाडको महत्वपूर्ण पक्ष भनेको सहभागितामूलक समन्वय ठान्दछन् सुनुवारहरू ।

सरकारको नजरमा किरात चाड चासोक तङ्नाम

नेपाली जनताले २००७ साल पहिलेदेखि हाससम्म पटक पटक गर्दै आएका ऐतिहासिक सङ्घर्ष र जनआन्दोलनको परिणामस्वरूप अहिले मुलुक धर्मरिपेक्ष भएको छ । मुलुकका सम्पूर्ण जातजातिले मान्ने चाडपर्वहरू संवैधानिक नैसर्गिकताको हिसाबले समतुल्य भएका छन् । तर पनि व्यवहारमा यो मुखरित

हुन नसकेको यथार्थ पनि सबैको सामु जगजाहेर नै छ। हुन त यो अवस्थामा पुग्न पनि लामो सङ्घर्षको बाटो तय भएको छ। रिदामा र रामलीहाङजस्ता किराती सांस्कृतिक अगुवाहरू त्यही किरात चाडको पक्षमा काम गर्दा सहादत प्राप्त गर्नु परेको इतिहास पनि हाम्रो सामु छँदै छ। यद्यपि खुशीको कुरो के छ भने नेपालका विभिन्न धर्मावलम्बीहरूले मान्ने चाडपर्वहरूसँगै किरात धर्मावलम्बीहरूले मान्ने किरात चाड चासोक तङ्नामलाई पनि नेपाल सरकारको २०६४ फागुन १८ गते निर्णय गरी राष्ट्रिय पर्वको मान्यता दिएको छ। किरात याक्खा छुम्मा, सुनुवार सेवा समाज, किरात याक्थुङ चुम्लुङ र किरात राई यायोक्खाको संयुक्त पहलमा २०५८ मङ्सिर ६ गते माग गरेबमोजिम तत्कालीन सरकारले सम्बन्धित जातिका कर्मचारीका लागि मात्र भनेर किरात चाडलाई मान्यता दिने निर्णय सोही साल चैत्र २६ गते गरेको कुरा पनि यहाँ स्मरणीय छ।

विगतका शासकहरूको बक्रदृष्टिमा परेको किरात चाड चासोक तङ्नाम भर्खरै ब्यूँतिएको अवस्थामा छ। यही कारणले पनि किरात चाड चासोक तङ्नाम लोकजीवनमा पूर्ण रूपमा स्थापित हुन सकेको छैन, एकरूपता र भव्यताका हिसाबले। यसले पूर्णता पाउन अझै धेरै लामो समय लाग्ने देखिन्छ। राज्यकै नीतिका कारण किरात चाड चासोक तङ्नामले यस्तो हविगत भोग्नु परेकाले अब यसलाई पूर्णता प्रदान गर्न पनि राज्यले नै विशेष ध्यान दिनुपर्दछ भने अन्य समुदायको पनि सौहार्द्धता त्यतिनै अपेक्षित छ। यसै बीच अर्को खुशीको विषय यो पनि छ कि प्रवासमा रहेका किरात लिम्बू समुदायले हरेक वर्षको चासोक तङ्नाम मनाउनका लागि नेपालमा जस्तै 'चासोक तङ्नाम मूल आयोजक समिति' गठन गरी भव्य रूपमा मनाउने परम्परा विगत एकदशकदेखि सुरु भएको छ। यसरी मूल आयोजक समिति गठन गरी मनाउनेमा हङ्कङ, युके, अमेरिका, क्यानडा, युएई, कतार, ब्रुनाई, आदि मुलुकहरू पर्दछन् जहाँ किरात याक्थुङ चुम्लुङ सक्रिय रहेको छ।

किरात चाड चासोक तङ्नाम कसरी मनाइन्छ ?

किरात लिम्बू समुदायमा यक्वा सेवा अर्थात् उभौली पूजा सामूहिक रूपमा मान्ने चलन रहेको पाइन्छ। तुलनात्मक रूपमा पहिला पहिला चासोक तङ्नाम अर्थात् उधौली पूजा भने बढी पारिवारिक परिवेशमा मनाउने चलन थियो। पछिल्लो समयमा आएपछि मूलतः किरात याक्थुङ चुम्लुङको गठनपछि भने किरात चाड चासोक तङ्नामलाई सामूहिक रूपमा मनाउने परम्परा बढी नै मुखरित भएको पाइन्छ। पहिला परिवार तहमा गरिने चासोक पूजा अब आएर सिङ्गो समुदाय एकै ठाउँमा भेला भएर

माङसाम्माङ (देवीदेवता) को पूजा गर्ने, प्रकृतिको पूजा गर्ने, मनोरञ्जन, खेलकुद गर्ने, मेला लगाउने जस्ता कार्यक्रमहरू हुने गरेका छन् । पछिल्लो समयमा आएर स्थानीय पर्यटन प्रवर्द्धनका रुमा पनि चासोक मेला आयोजना हुन थालेको पाइन्छ । परम्परागत रूपमा चासोकमा एकराते तङ्सिङ राख्ने परम्परा पनि पालन हुँदै आएको छ ।

चासोक चाड कसले मान्ने हो ?

संसारमा चलेका सबै प्रकारका चाडपर्वहरू आरम्भमा निश्चित समुदाय वा जातिले मान्ने गरेको इतिहास पाइन्छ । क्रमशः ती चाडपर्वहरू एकपछि अर्को समुदायमा फैलँदै जाने गरेको पाइन्छ, समाज विकासको प्रवृतिलाई केलाएर हेर्दा । नेपालमा गणतन्त्रपछि छट पर्व तीब्रतर गतिमा फैलँदै गएको पाइन्छ । यसको प्रभाव गैह्रतराई-मधेसी समुदायमा पनि फैलँदै गएको वा अरूले आत्मसाथ गर्दै गएको पाइन्छ । किरात चाड चासोक तङ्नामको सवालमा पनि यही कुरा लागू हुन्छ ।

किरात चाड चासोक तङ्नाममा नयाँ पाकेको अन्नबाली आफूले मानेको देवी-देवता, पितृ, प्रकृति आदिलाई चढाइने भएकाले यो एउटा निश्चित जाति वा समुदायमा केन्द्रित हुनु पर्ने कुनै कारण छैन ।

यसको लागि परापूर्व कालदेखि किरात चाड चासोक मनाउने जातिहरू पनि खुला हुनु पर्छ। दसैं हिन्दूहरू मात्रको महान् चाड भनेजस्तो किरात चाड चासोक तङ्नाम किरात लिम्बूहरूको मात्र महान् चाड भनिनुको सट्टा सम्पूर्ण नेपालीको चाड भनी सोही अनुसार अनुष्ठान एवम् आचारव्यवहार विकास गर्नु आवश्यक छ।

मुलुक सङ्घीय गणतन्त्रात्मक युगमा प्रवेश गरेपछि हामी जाति राष्ट्रको अवधारणाबाट अघि बढिरहेका छौँ। यसर्थ एउटा जाति राष्ट्रले अर्को जाति राष्ट्र र उसले पालन गर्ने आचारव्यवहार र आदर्शलाई समान जाति राष्ट्रको हैसियतले मान्छौ, सम्मान गर्छौं, विगतमा जस्तो एउटाले दमन गर्ने र अर्कोले सधैं आलोचना गर्ने, घृणा गर्ने परम्पराबाट हामी मुक्त हुन प्रयासरत छौँ र हुनु पनि पर्छ। यसर्थ जुनसुकै नेपाली समुदायले मान्ने चाड पर्व नेपाली चाडपर्व हो, नेपाली सभ्यताको अभिन्न अङ्ग हो, सम्पूर्ण नेपालीको पहिचान हो। सबै नेपाली चाडपर्वलाई हामी सबै नेपालीले मान्नु पर्छ। कुनै पनि नेपाली चाड कुनै जाति वा समुदायको मात्र विराशत होइन, त्यो त सिङ्गै मुलुक र समग्र नेपालीको परिचायक हो।

टुङ्ग्याउनी

हामी नयाँ नेपाल निर्माणको ऐतिहासिक युगबाट गुज्रिरहेका छौँ। यो अवसरमा किरात चाड चासोक तङ्नाम फगत चाडको रूपमा मात्र नभएर सङ्घीय राज्य निर्माण अभियानसँग जोडेर लिम्बुवान प्राप्तिको ऐतिहासिक पर्वका रूपमा मान्नुपर्ने युगीन दायित्व आज हाम्रो काँधमा आएको छ। यस पावन पर्वलाई मानव एकता, शान्ति, सद्भाव र समन्वय गर्ने अवसर मात्र होइन समावेशी सङ्घीय गणतान्त्रिक संविधान निर्माण र जातीय स्वायत्ततता सहितको राज्यपुनर्संरचनाको सार्थक प्रयाससँग जोडेर मनाउनु वाञ्छनीय हुन्छ।***